
O OTROŠTVU V SREDNJEM VEKU (TRST, KOPER, IZOLA, PIRAN)

Darja Mihelič

17

IZVLEČEK

Prispevek obravnava zgodovino otrok v srednjeveških mestih Trst, Koper, Izola in Piran. Temelji na listinah, notarskih in vicedominskih knjigah Pokrajinskega arhiva Koper, podružnica Piran za obdobje do srede 14. stoletja in na ohranjenih srednjeveških mestnih zakonikih – statutih iz 14. in 15. stoletja. Najprej na osnovi statutarnih določil za omenjena mesta obravnava položaj otroka in razmere v družini, dedovanje in delitve premoženja, položaj sirot, doseganje polnoletnosti in pravne sposobnosti, kazensko odgovornost otrok, otroke kot prestopnike in žrtve kaznivih dejanj, nato pa spoznanja sooči z dokumentirano piransko prakso, ki se v veliki meri ujema z zakonodajo.

Ključne besede: otroci, srednji vek, Istra, Trst, Koper, Izola, Piran

ABSTRACT

The article deals with the history of children in the medieval towns of Trieste, Koper, Izola, and Piran. It is based on documents, notarial and vicedominus records from the Piran branch office of the Regional Archives of Koper, covering the period up to the mid 14th century, and preserved medieval town codes of law, called statutes from the 14th and 15th centuries. Based on the provisions of the statutes, the article first describes the position of children and family relationships, inheritance and property division, the position of orphans, coming of age, legal capacity and criminal liability of children, children as delinquents and as victims of criminal offences; it then confronts these provisions with the documented practices in Piran and establishes that they were largely in line with the legislation.

Key words: children, Middle Ages, Istria, Trieste, Koper, Izola, Piran

Stanje raziskav in virov o zgodovini otrok

Zgodovina otrok v srednjem veku je v svetu že več desetletij predmet podrobnih raziskovanj (npr.: Ariès 1960; Ariès 1962: obe deli s številnimi ponatimi in prevodi; Arnold 1980; Herlihy 1985; Shahar 1991; Schultz 1995; Lett 1997; Mason 1997; Heywood 2001; Orme 2003).

Ni naključje, da se te teme večkrat lotevajo raziskovalci, ki se posvečajo tudi zgodovini družine in žene. Otrok je bil tisti, ki je osmišljal družino, v kateri je bila v srednjem veku ženina ključna vloga rojevanje in biti mati in vzgojiteljica. Otrok je ženo

opredeljeval v enem njenih najpomembnejših poslanstev – materinstvu. V slovenskem zgodovinopisju pa so ciljane raziskave o zgodovini otrok¹ – kot do pred kratkim zgodovina žena² – v srednjem veku zaenkrat še v povojih.

Arhivskih zapisov, ki bi neposredno slikali vsakdanje življenje otrok v družini in njihov položaj v družbi srednjega veka pri nas, je malo, čeprav je otrokom na tedanji družinski hierarhični lestvici pripadalo posebno mesto. Verjamemo lahko, da so bili vselej deležni materinske ljubezni in topline ter pozornosti starejših članov družinske skupnosti, vendar poročil “iz prve roke” o tovrstnih pristnih stikih praktično nimamo. Po drugi strani je znano, da je srednjeveška družba temeljila na patriarhalnih načelih – da sta bila torej žena in otrok v skrbstvu in pod oblastjo moške “glave” družine.

18

V virih največkrat zasledimo le imena otrok, ki so se rodili v družini, včasih še njihove rojstne in smrtne datume. Za vladarske in plemiške rodbine so tovrstni podatki dovolj natančni, da omogočajo natančni genealoški vpogled v generacije potomstva, za meščanstvo in kmečki stan pa so sorodstvene vezi težko sledljive.

Za obalna istrska mesta z dolgo notarsko in samoupravno-zakonodajno tradicijo, ki sta zapustili zapisana pričevanja o poslovanju in urejanju razmer v mestih, je mogoče izbrskati iz arhivskega gradiva več podatkov o otrocih kot iz ohranjenih pisnih pričevanj iz preteklosti “celinskega” slovenskega prostora.

Obraavnani prostor in viri

Drobec, ki ga želim prispevati k poznavanju zgodovine otrok v srednjem veku, je prostorsko omejen: zadeva severozahodna istrska mesta Trst, Koper, Izolo in Piran. Raziskava temelji na pisnem arhivskem gradivu: listinah, notarskih in vicedominskih knjigah Pokrajinskega arhiva Koper, podružnica Piran (SI PAK PI) za omejeno obdobje srednjega veka (do srede 14. stoletja) in na ohranjenih srednjeveških mestnih zakonikih – statutih iz 14. in 15. stoletja za Trst, Koper, Izolo in Piran, ki so bili tudi že večkrat objavljeni.³ Čeprav nekatere med objavami s stališča znanstveno-kritičnih objav virov ne ustrezajo vsem zahtevanim merilom, so za vprašanje položaja otrok dovolj zgovorne in uporabne.⁴ Omenjene piranske listine ter notarski in vicedominski sešitki razkrivajo objektivna dejstva nekdanjega mestnega vsakdana, ki jih smemo sprejeti brez pridržkov.

¹ Mihelič 1999; nekaj malega o tej temi tudi v Mihelič 1978.

² Položaj se glede raziskovanja zgodovine žena v zadnjem času precej popravlja. Temu vprašanju je bilo posvečeno 32. zborovanje zgodovinarjev 2004 v Celju z zbornikom *Ženske skozi zgodovino* 2004; v zadnjem času se z zgodovino žene v srednjem veku poglobljeno ukvarja Mojca Kovačič: v magistrski (Kovačič 2004) je osvetlila srednjeveško meščanko na Slovenskem, v doktorski nalogi (Kovačič 2007) pa je raziskala plemkinje v srednjem veku pri nas. Svoja spoznanja je objavila tudi v več člankih.

³ Objave tržaškega statuta so Cagnaroni 1665, Kandler 1849, Szhombathely 1935; koprškega Barbadicus 1668, Margetič 1993; izolskega Morteani 1888, 1889, Kos 2006; piranskega Franceschi 1960, Pahor, Šumrada 1987.

⁴ V pretres so pritegnjene objave tržaških statotov Szhombathely 1935 (v nadaljevanju: statut TS); objava obsega drugo in tretjo knjigo statotov iz leta 1421 (o kazenskem in civilnem pravu), ki sta ohranjeni v izvorniku, vključuje pa tudi povzetke prve in četrte knjige starejših inacih tržaških statotov (o javnih uslužbencih in o finančni plati mestne uprave). Uporabljena objava koprških statotov je: Margetič 1993 (v nadaljevanju: statut KP), pritegnjena objava izolskih statotov je: Kos 2006 (v nadaljevanju: statut IZ), piranski statuti pa so razčlenjeni po objavah: Franceschi 1960 (v nadaljevanju za statut iz 1307: statut PI, pri kasnejših redakcijah statuta sledi še letnica) in Pahor, Šumrada 1987.

Po drugi strani pa se moramo ob pritegnitvi statotov kot vira za preučevanje zavedati dejstva, da gre pri njih za akt pozitivne zakonodaje: ne popisujejo namreč dejanskega stanja, ampak predpisujejo, kakšno naj bi le-to bilo glede na obstoječi (ne)red. Statutarne uredbe omenjajo ravnanjska in vedenjska pravila, ki naj bi bila v veljavi v mestu. Izražajo želje oz. zahteve oblasti, za njihovimi določili pa je mogoče slutiti drugačno prakso. Ti viri po svoji naravi ne nudijo opisov medčloveških vezi, ki so se spletale med otroki in njihovo okolico. Najprej si bomo pogledali otroka skozi določila statutarne zakonodaje, nato pa le-to preverili po piranski praksi.

Srednjeveški mestni statuti za Trst, Koper, Izolo in Piran pogosto omenjajo otroke v družini, sirote in mladoletnike obeh spolov. Od omenjenih mest ima najpodrobnejši statut⁵ habsburški Trst, sledi mu statut beneškega Kopra. Osnovno ogrodje izvajanja je zato zasnovano na njunih določilih, statuta beneških Izole in Pirana pa podobo dopolnjujeta.

Položaj otroka v družini

V obravnavanju otrok statutarne določila v splošnem niso ločevala deklet(c) in fant(k)ov. Otroci, ki so imeli starše in so z njimi živeli v družini pod skupno streho, so bili pod njihovo oblastjo.

Tržaški statut v tem smislu zlasti poudarja oblast očeta nad družinskimi člani. Koprski statut pa oblasti nad otrokom v družini ne omejuje samo na očeta; omenja namreč, da morajo sinovi ubogati mater (!), da so otroci pod oblastjo očeta in (!) matere, medtem ko je dekle ali žena (*puella* ali *mulier*) lahko v skrbstvu in oblasti očeta, matere, brata ali koga od sorodnikov (statut KP, knjiga I, člena 2, 19). Tudi izolski in piranski statut uveljavljata oblast očeta in (!) matere nad otrokom (statut IZ, knjiga II, člen 54; statut PI, knjiga VII, člena 1, 23). Koprski in izolski statut poznata celo vpliv tasta in tašče (!) (statut KP, knjiga II, člen 43; statut IZ, knjiga II, člen 54).

Znotraj družine naj bi bili tržaški otroci po mnenju sestavljalcev statotov ubogljivi, ponižni in nežni s starši (*obedientes, humiles et gratiosi parentibus suis*, statut TS, knjiga II, dodatek k členu 47). Piranski in izolski statut pa sta predpisovala, da naj bi sinovi ali (v Piranu) ovdovele hčerke skrbele za oslabelega očeta ali mater, ki ne bi imela od česa živeti (statut PI, knjiga VI, člen 33; statut IZ, knjiga II, člen 87).

Družinska nesoglasja

Statuti so predvideli možne napetosti za hišnimi zidovi. Da je v tržaških družinah včasih škripalo in v njih ni vselej vladalo zgledno sožitje, kažejo statutarne določila, ki omenjajo spore in nesoglasja med sorodniki obeh spolov: med očeti in otroki obeh spolov, med materami in otroki obeh spolov, med dedi in vnuki, med brati in sestrami, med vnuki obeh spolov, med bratranci in sestričnami, med tetami po očetovi in materini strani ter nečaki in nečakinjami, med strici po očetovi in materini strani ter nečaki in nečakinjami (statut TS, knjiga II, člen 23). V takih primerih tržaška oblast

⁵ Latinski izvorniki uporabljajo množinsko obliko (srednji spol) *statuta*, sodobna oznaka pa se uporablja v edninski obliki (slovensko: statut).

ni bila pristojna za reševanje nesoglasij, ampak naj bi te reševali izbrani razsodniki. Statut omenja tudi primere žalitev in žaljivih dejanj med starši ter sinovi in vnuki obeh spolov, dalje pretepanja žene, sinov in hčera, vnukov in vnukinj ali drugih podrejenih družinskih članov, ki živijo v hiši, s strani družinskega očeta. Tudi od tovrstnih primerov se je javna oblast ogradila; obtožbo bi sprejela edino v primeru, da bi spor pod domačo streho prerasel v prelivanje krvi: če bi prišlo do uboja, pohabe ali pokvečenja udov (*si quis alium occiderit vel ei membrum aliquod amputaverit vel ei manchum fecerit*, statut TS, knjiga III, člen 1).

20

Odurne spore (*abominabilis lis*) med sorodniki: med očetom in sinom ali hčerko, med bratoma, bratom in sestro ali med sestrama pozna tudi koprski statut. Mestni poglavar – podestat ali kapitan je imel pravico sprte strani z visoko globo ali telesno kaznijo prisiliti k medsebojni poravnavi. O sporu naj bi odločala dva izbrana razsodnika, če pa ne bi bila složna, še dodatni trije (statut KP, knjiga III, člen 13).

Konflikte med sorodniki podrobno obravnava tudi piranski statut. Zasedimo jih med razlogi, zaradi katerih bi mogel oče razdediniti sina in obratno. V medosebnih odnosih je oče mogel razdediniti sina, če je ta nadenj dvignil roko ali mu celo stregel po življenju, če ga je hudo užalil, če je postal glumač brez očetovega soglasja, če je prešuštoval z mačeho ali očetovo priležnico, če je očeta zapletel v spor in mu s tem povzročil škodo, če ga je po krivem obdolžil kaznivega dejanja, če ni hotel jamčiti za očeta v zaporu, če ga ni hotel odkupiti, ko so ga zajeli piranski sovražniki, če je zanemarjal duševno prizadetega očeta ali mu branil napisati testament, če je bil oče katolik, sin pa heretik. Razdedinjena je bila lahko tudi hčerka, ki se ni strinjala z očetom, ki jo je želel pošteno poročiti (!). Po drugi strani je tudi sin mogel odreči očetu pravico do dedovanja, če je ta s trupom ali drugače ogrožal njegovo življenje, če je prešuštoval s snaho ali sinovo priležnico, če je sina po krivem obdolžil kaznivega dejanja, če ga ni hotel odkupiti, ko so ga zajeli piranski sovražniki, če je bil sin duševno prizadet in ga je oče zanemarjal ali mu branil napisati testament, če je bil sin katolik in oče heretik. Našteti razlogi naj bi opravičevali tudi razdedinjenja s strani matere, deda, babice, sina, hčere, vnuka in vnukinje.

Dopolnilo iz leta 1532 k piranskemu statutu omenja tudi spore med očeti in sinovi ter materami in hčeram, ko so starši, ki so sinovom izplačali doto, obubožali, sinovi pa so jih pod vplivom svojih žena (!) na stara leta zanemarili, da so morali beračiti. To je bil razlog, da so bile odtlej dote ženinov ukinjene (statut PI 1384, knjiga VII, člen 5; Pahor, Šumrada 1987: 488–490).

Vse se začne in konča pri denarju

Glede imovinskih vprašanj, ki so bila nedvomno pogost razlog za družinske razprtije, je tržaški statut kar se da natančen. Če se bratje in sestre v Trstu niso mogli sporazumeti o delitvi dediščine, sta o njej odločala dva bližnja sorodnika (statut TS, knjiga II, člen 54). Glede oporok je statut določal, da smeta Tržačan ali Tržačanka svojim odraslim otrokom po lastni želji zapustiti različno velika volila. Zapustiti in darovati za živa sta mogla vsakemu potomcu ali potomki, tudi nezakonskemu (*filius bastardus*, statut TS, knjiga II, člen 47). Kadar pa starši niso dali zapisati oporoke in so zapustili

zakonske in nezakonske sinove (*filii naturales*) in neporočene hčerke, so vsi dedovali enake deleže. Če je kdo od potomcev že umrl, se je njegov delež dediščine enakomerno razdelil med njegove otroke. Če je bila katera od dedinj že poročena, sta višino njenega deleža dediščine, znižanega zaradi že prejete dote, določila dva najbližja sorodnika. Le v primeru, da je umrl brez potomcev, je smela v Trstu za možem dedovati žena (statut TS, knjiga II, člen 52). Na drugi strani pa je smel v primeru, da je bil Tržačan zadolžen, upnik za povračilo dolga zaseči tudi imetje njegove žene, pri čemer je moral njej in otrokom pustiti dovolj za hrano in obleko ter za stroške obdelave posesti (statut TS, knjiga II, člen 58).

V Kopru se je v primeru smrti brez oporoke imetje enakomerno razdelilo med potomstvo. Če mati ni več živela, so bili dediči njenega dela njeni otroci (statut KP, knjiga II, člen 16). Potomec, ki je že dobil doto ali odpravnino, pa je želel biti udeležen pri dedovanju, je moral že prejeto razdeliti z brati in sestrami (statut KP, knjiga II, člen 17). Glede potomcev, ki so z odpravnino že odšli od hiše na svoje, je bilo podobno tudi določilo piranskega statuta (statut PI, knjiga VII, člen 2). Če sin ali hči v oporoki nista bila omenjena, sta se lahko – če sta želela dedovati – v mesecu dni priglasila k dedovanju, morala pa sta vrniti vse darove, ki sta jih prej prejela od pokojne matere ali očeta (statut PI, knjiga VII, člen 14). Pač pa je bil v Izoli v primeru smrti enega od staršev, ki ni napisal oporoke, otrok, ki je že prejel doto, iz dedovanja izločen (statut IZ, knjiga II, člen 14). Za poroko in doto otroka je moral Izolan pridobiti ženino soglasje, sicer ji ni bilo potrebno participirati pri plačilu dote (statut IZ, knjiga II, člen 11).

Ko staršev ni več

Tržaški statut podrobno obravnava osirotele otroke, pri čemer ne izpostavlja njihovega spola, ampak skupaj obravnava dekleta in fante. Mladoletne sirote so praviloma dobile varuhe – skrbnike. Imenoval jih je pisec oporoke ali tržaška oblast. Z imetjem sirot, ki jim je bilo zaupano, so morali preudarno gospodariti (statut TS, knjiga II, člena 49), imeli pa so tudi pomembno besedo pri krojenju življenja osirotelih varovancev: primerno naj bi jih hranili in oblačili.

Če sta fantku ali punčki v Trstu umrla oče ali mati in je bil otrok mlajši od sedem let, je v primeru spora glede njegove oskrbe odločala tržaška oblast. Ta je presojala tudi, kadar so sorodniki želeli mladoletno siroto poročiti in je varuh nasprotoval poroki.

Za varuštvo premožnih malčkov in skrbništvo njihovega imetja se je občasno potegovalo več sorodnikov. Oblast jim je prepustila skrbništvo glede na to, koliko so bili pripravljeni zastaviti za korist otroka. Skrbnik je mogel postati otrokov sorodnik do tretjega kolena, ki si je skrbništvo (in polnomočje nad otrokovim imetjem) izbral pred drugimi tekmeci – sorodniki na dražbi (!). Upravljaec premoženja se s skrbništvom ne bi smel okoriščati, kar pa je bilo verjetno težko zagotoviti.

Mati skrbnica je v Trstu z imetjem lahko gospodarila po svoje, na noben način pa ni smela sinov ali hčera odtujiti očetu (prepovedi odtujitve otrok materi s strani očeta statut ne omenja). Očetu ni smel nihče zastavljati vprašanj, če je skrbel za korist otrok ali je vzdrževal njihovo imetje v dobrem stanju (statut TS, knjiga II, člen 49).

V Kopru, Izoli in Piranu je postal skrbnik otrok preživeli zakonec, če ni pokojnik v testamentu določil drugače. Mati je mogla biti skrbnica ali upravljalka ali izvršiteljica oporoke za mladoletne otroke s pogostim pridržkom, da mora častno živeti kot vdova (*donec caste vixerit viduata*). Tovrstnega pridržka za moške statuti ne poznajo. Če ne bi bila vzdržna in bi načenjala otrokovo imetje, naj bi se ji skrbništvo odvzelo (statut KP, knjiga II, člen 55; statut IZ, knjiga II, člen 25; statut PI, knjiga VII, člen 23).

Sirota brez staršev je v Kopru dobila za varuha sorodnika, ki je položil kavejco. Če se je izkazalo, da ni primeren, je bil imenovan nov skrbnik, ki je moral položiti enako visoko kavejco (statut KP, knjiga II, člena 54, 55). V Piranu je v primeru, da je otrok ostal brez obeh staršev, varuha določil podestat (statut PI, knjiga VII, člen 23). Skrbniki so bili dolžni skrbeti za imetje (moških in ženskih) sirot, ki ga je bilo potrebno popisati (statut KP, knjiga II, člen 57; statut PI, knjiga VII, člen 25; statut IZ, knjiga II, člen 27), pri tem pa v Kopru – podobno kot v Trstu – očeta ni bilo mogoče klicati na zagovor glede oškodovanja otrokovega imetja.

V Kopru je skrbnik zastopal otroka, do katerega je imel kdo dolžniški zahtevek. Koprski otrok, ki je postal polnoleten, je imel deset let časa, da je od tutorja zahteval svoje imetje. V Piranu naj bi skrbnik ali skrbnica v dveh mesecih po tem, ko je sirota dosegla polnoletnost, predložil(a) obračun svojega poslovanja z otrokovim imetjem. Skrbniki naj bi predali premoženje polnoletnim sirotam neokrnjeno, v stanju, kakor so ga prejeli (statut KP, knjiga II, člen 57; statut PI, knjiga VII, člen 24; statut PI 1332, knjiga IX, člen 40; statut IZ, knjiga II, člen 26).

Polnoletnost in pravna sposobnost

Proste roke pri poslovanju s premoženjem, možnost poroke ter pravno sposobnost in odgovornost so mladi prebivalci obravnavanih mest pridobili z dosegom polnoletnosti oz. “zakonite starosti” (*aetas legitima*) ter z “osamosvojitvijo” (*emancipatio*). Sirotam je bila priznana prej kot otrokom, ki so živeli pri starših.

Tržaški otroci, ki so odraščali v krogu družine, so dosegli “zakonito starost” šele s 25 leti. Ne glede na stan – tudi če so še živeli pod okriljem očeta – so tedaj postali pravno polno odgovorni. Sirote v Trstu – tudi če so bile razglašene za polnoletne – do 18. leta niso smele odtujiti premoženja, se zadolžiti ali sklepati dogovorov, razen v oporoki, ali če je bil upnik njihov skrbnik in starejši od 18 let, ali če je dovoljenje za odtujitev imetja dala tržaška oblast. Tudi glede poravnav in darov so bile sirote in (družinsko) odvisni mladoletniki do 25. leta omejeni v dejavnosti. Nad njimi je bedela tržaška oblast; njihovemu sklepanju poslov sta morala prisostvovati dva sorodnika, ki sta morala priseči, da bo posel koristil mladoletniku. Le izjemoma je tak posel smel preseči vrednost 25 liber (statut TS, knjiga II, člen 32). Sirota ali odvisna oseba, ki še ni dopolnila 25 let, v Trstu ni smela prevzeti poročstva za dolg druge osebe, razen z opisanimi omejitvami (statut TS, knjiga II, dodatek k členu 32).

Koprski in izolski statut postavljata starostno mejo, ko sme otrok svobodno razpolagati z imetjem oz. nastopiti uradniško službo, v dopolnjeno 20. leto (statut KP, knjiga II, člen 57; statut IZ, knjiga III, člen 7). Koprski statut ohranja to mejo tudi za samostojno poslovanje sirot. Sirote v Izoli ter moške sirote v Piranu pa so smele odtujiti

premoženje – tako kot tržaške – z dopolnjenim 18. letom. Piranska dekleta brez staršev naj bi po črki statuta hitreje dosegla zrelost, saj so smela z imetjem ravnati po svoje že z dopolnjenim 15. letom (statut IZ, knjiga II, člen 28; statut PI, knjiga VII, člen 26). V Piranu se noben otrok, ki je bil v oblasti očeta, tudi če mu je pripadala dediščina, ni smel zadolževati brez očetovega soglasja, razen v primeru poroke in testamenta (statut PI 1332, knjiga VIII, člen 33).

V Kopru je bilo treba pri zadolžnicah, ki so bile sklenjene kot vzajemne (*insolidum obligare*), pa je glavni dolžnik umrl, pri sirotah počakati na izvršbo še polnih pet let po tem, ko so otroci postali polnoletni (statut KP, knjiga II, člen 23).

V Kopru in Izoli je osiroteli fant ostal v skrbništvu do 15. leta, osirotelo dekle do 14., če sta bila bolna, sta smela s 14 leti napisati oporoko. S soglasjem skrbnikov, sorodnikov ali podestata sta se smela poročiti: v Izoli pri 14 letih, v Kopru fant pri 14, dekle pa že leto prej. S poroko sta mladoletna koprška fant in dekle postala samostojna. Pri 13 letih je smela poročena Koprčanka napisati oporoko. Če se je želela 15-letna Koprčanka, ki je živel v okrilju družine, poročiti, pa ni imela soglasja svojih sorodnikov – skrbnikov, je morala za dovoljenje prositi podestata in dobiti soglasje dveh ali treh sorodnikov (statut KP, knjiga I, člen 19; knjiga II, člen 57; statut IZ, knjiga II, člen 28). V Piranu se je smel s soglasjem sorodnikov osiroteli fant poročiti pri 14 letih, dekle pa pri 12 letih. Pri tej starosti sta smela napisati veljaven testament (statut PI, knjiga VII, člen 26).

Samostojnost deklet in žena je bila omejena: v rosnih letih so živele v varstvu očeta ali skrbnika, ko pa so se poročile, so bile podrejene možu; osamosvojile so se šele kot vdove. Statuti so skušali zavarovati materialne interese deklet tik pred poroko in žena (ter njihovih sorodnikov) po poroki. V Trstu so obveze bodoči nevesti bile pravno veljavne, tudi če niso bile vpisane v vicedominsko knjigo. Če se je kdo dogovarjal o poroki sina ali hčerke in se zavezal ali izročil partnerju doto, je moral dogovor spoštovati in ni smel dote zahtevati nazaj, tudi če je potem prišlo do poroke z drugo osebo (statut TS, knjiga II, člena 16, 55).

V primeru, da je Izolan umrl v komunalni službi, sta bila njegova najstarejši sin ali hči v hiši prosta komunalnih dajatev in obveznosti do dopolnjenega 12. leta (statut IZ, knjiga II, člen 107). Moški Izolani so pri 14 letih prisegli zvestobo dožu, leto kasneje pa so patricijski sinovi postali člani velikega sveta. Za pridobitev komunalne službe so morali počakati še pet let (statut IZ, knjiga I, člen 92; knjiga III, člen 7). Tudi piranski fantje so pri 14 letih položili prisego zvestobe (*sacramentum sequiti*, statut PI, knjiga I, člen 2). V Piranu so ob zapiranju velikega sveta upoštevali tudi žensko sorodstveno linijo: pravico do članstva v velikem svetu je imel tisti, katerega ded po očetovi ali materini (!) strani je bil član sveta, medtem ko je bila v Izoli za vstop v veliki svet upravičena le sorodstvena linija po moških prednikih (statut PI, knjiga I, člen 17; statut IZ, knjiga III, člen 1).

V Trstu je fant dobil pravico do pričanja (v pravdi) z dopolnjenim 14. letom. Že leto kasneje je – če ni živel pod očetovo oblastjo – dosegel “zakonito starost” in je smel samostojno nastopati na sodišču. Statut je predvideval, da dekleta zorijo hitreje: polnoletnost in pravico do pričanja jim je priznaval že z 12. letom starosti, samostojnih nastopov pred sodiščem pa zanje ni predvidel. Pač pa je lahko Tržačanka pričala glede

delikta ali zločina, če je bila starejša od 15 let. Le v posebnih primerih so bili k pričevanju pritegnjeni tudi mlajši otroci (statut TS, knjiga III, člen 2).

Fant ali dekle "zakonite starosti" sta veljala za samostojna (statut TS, knjiga II, člen 53). Koprčan(ka) in Izolan(ka)⁶ sta bila/bili sodno odgovorna/i in jima je bila priznana polnoletnost tudi v primeru, če sta imela/i stare, (duhovno) oslabele starše (statut KP, knjiga II, člen 43; statut IZ, knjiga II, člen 54).

Kazenska odgovornost otrok

24 Tržaški otroci v rani mladosti se v pasivni vlogi omenjajo v zvezi s prekrški mater – branjevč (*venderigola, tricola*) na trgu. Bile naj bi mirne in se posvečale samo prodaji. Pri svojem delu naj ne bi vile ali predle. Tudi naj ne bi imele ob sebi otrok mlajših od dveh let; branjevke očitno pogosto niso bile mirne; posvečale so se tudi drugim opravilom, ne nazadnje dojenčkom, ki jih najverjetneje niso imele kje pustiti. Kršilka določila bi morala za kazen obhodiiti mestno palačo in pri tem nositi okrog vratu 12 kilogramov težak kamen (25 liber po slabega pol kilograma, statut TS, knjiga I, člen 56).

Tržaški statut v zvezi s pravno odgovornostjo otroke deli po različnih starostnih stopnjah. Podrobno opredeljuje kazensko odgovornost otrok za poškodbe in žalitve oseb mlajših od 15 let ter mentalno prizadetih ljudi. Če so jih zagrešili fantje ali dekleta, ki še niso dopolnili sedem let starosti, so ostali nekaznovani, celo če je bil izid smrten. Fant v starosti od sedmega do desetega leta in pol, dekle od sedmega do devetega (!) leta in pol sta bila za tovrsten delikt že dolžna plačati denarno kazen, ki pa je bila nižja kot za odrasle, ali pa ju je doletela telesna kazen – vendar ne pohabljenje in usmrnitev, ki sta bila za tovrstne delikte predpisana za odrasle, polno odgovorne osebe. Če sta fant ali dekle v obdobju od prej omenjene zgornje starostne meje do 15. leta koga ranila ali žalila, sta bila kaznovana s kaznijo od 10 liber navzgor, ki jo je od primera do primera določil tržaški kapitan. Če pa sta koga pohabila ali ubila, ju je doletela enaka kazen kot odrasle (statut TS, knjiga III, člen 7). Tudi kazen za tatvino je bila – z vzgojnim namenom? – predpisana že za fanta ali dekle med sedmim in 15. letom starosti (statut TS, knjiga III, člen 43).

V Trstu ni bilo dovoljeno, da bi moški nad 15. letom ob veselici, kjer je bil ples ali kolo, povabil na ples dekle ali ženo, najsi je stala ali sedela (statut TS, knjiga III, člen 77). Kaznivo je bilo, če se je kak Tržačan bahal, da se je brez dovoljenja staršev ali skrbnikov poročil ali občeval z dekletom. Skrivna poroka brez dovoljenja očeta ali matere ali skrbnikov je bila prepovedana, zagrožena kazen za moškega je bilo obglavljenje (statut TS, knjiga III, člen 59). Če se je ženska starejša od 14 let bahala, da se je poročila ali spala z možem proti volji njegovih staršev in skrbnikov, bi morala plačati 100 zlatih dukatov in odsedeti leto dni v ječi. Za pridobitev priznanja krivde je bilo v takem primeru dovoljeno tudi mučenje (statut TS, knjiga III, člen 59).

Težji moralni prekršek, kjer so mogle biti udeležene neodrastle osebe, sta bili skrivna poroka in prešuštvo. Koprčanka, ki se je na skrivaj poročila, je izgubila pravico

⁶ Domnevam, da razliko spolov v izolskem statutu ponazarja izraz *homo vel persona* = "človek ali oseba".

do dote, medtem ko je kazen za moškega znašala 200 liber (statut KP, knjiga I, člen 20). Če sta se v Kopru brez dovoljenja sorodnikov (očeta, matere, brata) poročili dekle ali žena, ki sta še živeli v okrilju sorodstva, ali če sta prešuštovali, sta izgubili pravico do dela družinskega imetja, ki bi jima sicer pripadel (statut KP, knjiga I, člen 19).

Nekaj odlokov prepoveduje oškodovanje zasebne lastnine in zasebnih interesov s strani otrok. Osebe obeh spolov od sedmega leta starosti dalje se v tržaškem statutu omenjajo v zvezi z rabutanjem sadja in z manjšo ali večjo krajo (statut TS, knjiga III, člena 43, 35).

Od fizičnega ogrožanja someščanov tržaški statut konkretno omenja dekle pod 15 leti, ki bi ranila, udarila ali drugače podnevi ali ponoči prizadela Tržačana ali tujca. Doletela naj bi jo zmanjšana kazen (statut TS, knjiga III, člen 7).

Otroci kot prestopniki in žrtve deliktov

Mladoletni Koprčani, ki so bili pod okriljem bližnjih sorodnikov, niso mogli pravno delovati in nastopati na sodišču, razen kadar so bili njihovi starši obnemogli. Za koprskega delinkventa, ki je bil še v skrbstvu očeta ali matere, so v primeru prekrška zoper skupnost odgovarjali starši, ki so zanj poravnali škodo ali pa prisegli, da mu ne bodo izročili pripadajočega imetja, dokler ne bi bilo skupnosti zadoščeno (statut KP, knjiga II, člena 43, 44). Tudi v Piranu je bila v veljavi podobna praksa (statut PI, knjiga VII, člen 1).

Kazni nad mladoletnimi otroki, ki so se pretepali, lasali ali obmetavali s kamenjem, celo če so koga ranili, je v Piranu in Izoli izrekel podestat (statut PI, knjiga II, členi 8, 9, 10, 11, 12, 13; statut IZ, knjiga I, členi 2, 10, 17, 40), vendar so piranski pretepači nad 15 leti že odgovarjali za svoja dejanja (statut PI, knjiga II, člen 13).

Nedoletni otroci pod 15. letom so v tržaškem statutu – ne glede na spol – v primeru, da je bil nad njimi izvršen delikt, postavljeni v isto vrsto kot bebeci, slaboumni, blazneži, duševno prizadeti. Pač pa prizadetih oseb (spol pri njih ni omenjen) – za razliko od (normalnih) otrok – v Trstu ni doletela kazen za še tako težak zločin. Presoja, če se morda ne pretvarjajo in neprištevnosti ne hlinijo, je bila prepuščena sodniku. Sorodniki so morali imeti duševno prizadete delinkvente zaprte, da niso ogrožali okolice. Če tega niso storili, je prestopnike čakala ječa, kjer so jih po potrebi zvezali in vkovali v verige (statut TS, knjiga III, člen 7). Tržaški otroci pod 15. letom se omenjajo kot možne žrtve žalitev, poškodb, izgube uda ali umora (statut TS, knjiga III, člena 7).

V Trstu se posebej omenjajo nedoletna – ali boljše: spolno nedorasla dekletca (*puella non adhuc viri potens*) v zvezi z zločinom sodomije (*crimen sodomiticum*). Tisti, ki se je v javnosti⁷ pregrešil nad takim dekličem, bi naj bil po določilu statuta javno sežgan. Če ga niso ujeli, so ga za vekomaj izgnali. Ta kazen ni zastarala: če bi se vrnil, bi ga sežgali (statut TS, knjiga III, člen 18).

⁷ Očitno se je tu statut distanciral od zasebnega življenja in je skrbel le za neomadeževano obličje javnosti.

Piranska praksa

Podrobni pregled gradiva piranskega mestnega arhiva nudi skromnejši izplen podatkov kot mestni statuti, so pa ti podatki konkretni: za njimi stojijo poimensko znani ljudje. Dokumentirana piranska praksa ne odstopa od statutarnih predpisov, čeprav jih v nekaterih pogledih vsebinsko presega.

Zapisi v nekaj primerih omenjajo mlade Pirančane, ki jih starši dajejo v uk ali službo, otroci nastopajo v testamentih, popisih premoženja sirot, omenjeni so, kadar varuhi zanje sklepajo pogodbe ali se v njihovem imenu pojavljajo pred podestatom, da razsoja o njihovem imetju.

26 Redki so zapisi, ki pričajo o postopanju staršev ali varuhov z otroki. Zdi se, da so sorodniki z otroki precej svobodno razpolagali: lahko so jih dajali v najem kot delovno silo,⁸ fante so dajali v uk za obrtnike.⁹ Nekaj je tudi primerov, ko so bili starši zadolženi učitelju (*doctor gramaticae*), ki je učil njihovega sina.¹⁰

Fantje in dekleta so dedovali premičnine in nepremičnine.¹¹ Pri konkretnih zapuščinah staršev ni zaslediti izrazitih prednostnih pravic bratov pred sestrami. Po umrlem roditelju so dedovali oboji. Testamenti včasih kot dediče dela premoženja omenjajo sinove in hčere.¹² Drugačno sliko glede razpolaganja z zapuščino kaže osamljeni primer oporoke Artuica, sina Alberica de Artuico iz 26. januarja 1287.¹³ Del besedila dokumenta enakovredno upošteva vse otroke: ob smrti koga med njimi pred polnoletnostjo naj bi se njegov del zapuščine – po tedanji navadi – razdelil med ostale otroke ne glede na spol. Testament pa vsebuje še posebno določilo: “Če bi se moje hčerke omožile, naj tedaj omenjeno imetje preide na mojega sina Alberika” (*Sic dicte filie mee nubarent, tunc dicta bona deveniant in filio meo Alberico*). V tem primeru so hčerke s poroko izgubile pravico do dediščine v korist brata.

V času mladoletnosti so sirote obeh spolov, ki jim je umrl eden od staršev, v skladu z določili statuta dobile varuhe, ki so skrbeli zanje in za njihovo imetje. Varuh je bil običajno preživelj roditelj, če ni pokojni v testamentu določil drugače.¹⁴

⁸ Zapis iz 11. septembra 1328 (SI PAK PI, vicedominska knjiga št. 2, list 120) omenja, da je mati prejela polovico plačila za najemnino za svojega sina (*nomine pensionis filii sui*); 17. septembra 1291 (SI PAK PI, notarska knjiga št. 6, list 73; Mihelič 2002, št. 571) pa srečamo primer strica, ki daje za šest let v najem nečakinjo, hčerko svojega brata, za hrano in obleko.

⁹ Znan je primer staršev, ki sta dala sina v uk za čevljarja (SI PAK PI, listina, 2. oktober, 1288), 40 let kasneje, 17. decembra 1328, je dala sina v uk za čevljarja Marincha Sclava iz Kaštinjola (SI PAK PI, vicedominska knjiga št. 2, list 179 verso–180); 22. novembra 1339 pa je dala mati sina v uk za krojača (SI PAK PI, vicedominska knjiga št. 8, list 220 verso).

¹⁰ Primer iz 12. julija 1328 (SI PAK PI, vicedominska knjiga št. 2, list 84 verso).

¹¹ Primer dedovanja dekleta je zabeležen v testamentu Petra Petenarija iz 28. julija 1290, kjer razen volil, ki jih podrobno navaja, zapušča premičnine in nepremičnine hčerki Boni (SI PAK PI, notarska knjiga št. 6, list 29 verso; Mihelič 2002, št. 197). Oporoka Sophyje, žene gospoda Riçota iz Pirana iz 22. januarja 1320 prepušča hčerki Suriani hišo s pritklinami do morja (SI PAK PI, notarska knjiga št. 15, list 3–3 verso).

¹² Npr. testament Iohanesa Ausilline iz 8. julija 1285 (SI PAK PI, notarska knjiga št. 2, list 19–19 verso; Mihelič 1986, št. 216); testament Leonarda Sclava iz 3. februarja 1301 (SI PAK PI, notarska knjiga 15, list 5–5 verso).

¹³ SI PAK PI, notarska knjiga 2, list 43 verso; Mihelič 1986, št. 545.

¹⁴ Omenjeni testament Artuica, sina Alberica de Artuico je za varuha in izvršilca oporoke imenoval testatorjeva starša.

O deliktih otrok ali deliktih nad njimi, o katerih so se na široko razpisali sestavljajci statutov obnavanih mest, pa v doslej znanih zapisih piranskega vsakdana ni sledu.

LITERATURA

ARIÈS, Philippe

1960 *L'enfant et la vie familiale : sous l'ancien régime*. Paris : Plon.

1962 *Centuries of childhood : a social history of family life*. New York : Random house.

ARNOLD, Klaus

1980 *Kind und Gesellschaft in Mittelalter und Renaissance*. Paderborn, Schöningh, München : Martin Lurz.

BARBADICUS, Augustinus

1668 *Statuta Justinopolis metropolis Istriae*. Venetiis : apud Franciscum Salerni, & Ioannem Cagnolini.

CAGNARONI, Cesare

1665 *Statuta inclytæ ciuitatis Tergesti ... [etc.]*. Tergesti : apud Antonium Turrinum.

27

FRANCESCHI, Camillo de

1960 *Gli statuti del comune di Pirano del 1307 confrontati con quelli del 1332 e del 1358*. Monumenti storici. Padova : Deputazione di storia patria per le Venezie. (Deputazione di storia patria per le Venezie ; 16).

HERLIHY, David

1985 *Medieval households*. London : Harvard University Press.

HEYWOOD, Colin

2001 *A history of childhood : children and childhood in the West from medieval to modern times*. Cambridge : Polity ; Malden : Blackwell.

KANDLER, Pietro

1849 *Statuti municipali del Comune di Trieste che portano in fronte l'anno 1150 : con prefazione storica ed indici*. Trieste : Lloyd Austriaco.

KOS, Dušan

2006 *Statut izolskega komuna od 14. do 18. stoletja*. Koper : Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales : Zgodovinsko društvo za južno Primorsko ; Rijeka : Državni arhiv.

KOVAČIČ, Mojca

2004 *Ženska v srednjem veku na Slovenskem : magistrska naloga*. Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino.

2007 *Ženska v plemiškem kontekstu v srednjem veku na Slovenskem : doktorska disertacija*. Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino.

LETT, Dider

1997 *L'enfant des miracles : enfance et société au moyen age (XIIe–XIIIe siècle)*. Paris : Auber.

MARGETIČ, Luj

1993 *Statut koprškega komuna iz leta 1423 z dodatki do leta 1668*. Koper : Pokrajinski arhiv ; Rovigno : Centro di ricerche storiche.

MASON, Antony

1997 *If you were there : medieval times*. London : Marshall.

MIHELIČ, Darja

1978 *Žena v piranskem območju do srede 14. stoletja*. *Zgodovinski časopis* 32, št. 1–2, str. 23–36.

1986 *Piranska notarska knjiga. Zv. 2, (1284–1288)*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa.

1999 *Odnos oblastnih ustanov do žensk in otrok v srednjeveških mestih severozahodne Istre. Acta Histriae*, št. 7, str. 329–348.

2002 *Piranska notarska knjiga. Zv. 3, (1289–1292)*. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU.

MORTEANI, Luigi

1888–1889 *Isola ed i suoi statuti. Gli statuti d'Isola. Atti e memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria* 4, str. 349–421; 5, str. 155–193.

ORME, Nicholas

2003 *Medieval children*. New Haven, London : Yale University Press.

PAHOR, Miroslav; ŠUMRADA, Janez

1987 *Statut piranskega komuna od 13. do 17. stoletja*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa.

SCHULZ, James Alfred

1995 *The knowledge of childhood in the German Middle Ages : 1100–1350*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press.

SHAHAR, Shulamith

1991 *Kindheit im Mittelalter*. München, Zürich : Artemis & Winkler.

SZOMBATHELY, Marino de

1935 Statuti di Trieste del 1421. *Archeografo Triestino* 20=48, 3. vrsta.

BESEDA O AVTORICI

Darja Mihelič (r. Grafenauer), dr., redna profesorica, predstojnica na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa (ZRC) SAZU in predavateljica na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Od leta 2001 predava tudi na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem v Kopru. Je izvoljena slovenska predstavica v *Commission internationale pour l'histoire des villes*, od leta 2002 članica njenega izvršnega odbora. Je članica izvršnega odbora v *Association internationale pour l'histoire des Alpes*. Njene raziskave zajemajo objave in analize latinskih in latinsko-italijanskih izvirkov severnoistrskih mest srednjega in prvih stoletij novega veka in historiografijo 15. do 18. stoletja o slovenskem prostoru. Preučuje vprašanja gospodarske in družbene zgodovine ter zgodovine vsakdanjega življenja.

ABOUT THE AUTHOR

Darja Mihelič (b. Grafenauer), Ph. D., is a full professor and head of the Milko Kos Historical Institute (Scientific Research Centre, Slovene Academy of Sciences and Arts) and lecturer at the Faculty of Arts, Ljubljana. She has been lecturing at the Faculty of Humanities, University of Primorska, Koper, since 2001. She is the elected Slovene representative in the *Commission internationale pour l'histoire des villes*, and has been a member of its executive Bureau since 2002. She is also a member of the executive committee of *Association internationale pour l'histoire des Alpes*. Her research includes publications and analyses of Latin and Latin-Italian originals from the north-Istrian towns dating from the Middle Ages and the first centuries of the modern age, and the historiography of the 15th to 18th centuries in the Slovene territory. She researches issues of economic and social history and the history of everyday life.

SUMMARY

ON CHILDHOOD IN THE MIDDLE AGES

(Trieste, Koper, Izola, Piran)

The history of children in the Middle Ages has been the subject of detailed research around the world for several decades, but in Slovenia targeted research of this type has yet to unfold. Archive records, which would directly describe the everyday life of children in the family and their position in medieval society, are scarce, even though children had a special place in the family's hierarchy in the Middle Ages. The coastal towns of Istria have long notarial and legislative traditions, which left behind written documents on business operations and the regulation of conditions in the towns; their archives therefore yield some information on children. The article deals with the West Istrian towns of Trieste, Koper, Izola and Piran in the Middle Ages. It is based on preserved medieval urban statutes from the 14th and 15th centuries from these towns and original written archive material: documents, notarial and vicedominus registers from the town archives of Piran, a branch of the Regional Archives of Koper. The provisions of the statutes define the rules of conduct and behaviour in the towns. They refer to children in families, orphans, and minors of both sexes. Among the mentioned towns, the most detailed statute is that of the Habsburg town of Trieste, followed by the statutes of the Venetian town of Koper. The body of the article draws on the provisions of these two statutes and is complemented by the statutes of the Venetian towns of Izola and Piran.

29

The provisions of the statutes in general make no difference in the treatment of girls and boys. Children who had parents and lived with them under the same roof were subjected to their authority. The statutes anticipated possible tensions within families. Frequent causes of family disputes were property issues. Many provisions in the statutes deal with the issue of the inheritance of children. Major attention is also dedicated to orphans. The legislation defined the conditions for coming of age, legal capacity, and penal liability of children. The provisions treated children, on the one hand, as active perpetrators of misdemeanours, violations, and criminal offences, and as their victims on the other hand. A detailed survey of the material of the Piran town archives yielded much less data than the town statutes, but the data are of a concrete nature and refer to people by name. The documented practices in Piran do not diverge from the provisions of the statutes, but in some aspects exceed them in their essence.
